

๕๑. สิ่งทีครอบงำจิตใจของเรา

Something Indoctrinating Our Mind

By Nithee Siripat – Siripat.com and Academiae Network, 2015

ความสำคัญของบทความ

ในอรรถที่ว่า “จิตวิญญาณ-ความนึกคิดในใจ” นั้น ย่อมเป็นปัจจัยสำคัญที่ทรงอิทธิพลต่อวิถีคิดแห่งกระบวนทัศน์และการแสดงออกทางพฤติกรรมของบุคคลนั้นๆ “กิเลสตัณหาทั้งหลายเนื่องด้วยอวิชชา” ที่ปรัญญฐานกลุ่มรวมในจิตใจนั้น แสดงบทบาทในการควบคุมตัวของมนุษย์อย่างแท้จริง ไม่ว่าจะเป็นอย่าง [ทุกข์-ความไม่สบายทางกาย โทมนัส-ความเสียใจ] เป็นสุข [สุข-ความสบายทางกาย โสมนัส-ความแค้นซึ่งสบายใจ] หรือวางตนอยู่เฉยๆ [อุเบกขา-ความรู้สึกเฉยๆ] ก็ตาม แต่อย่างไรก็ตาม สำหรับการประพฤติปฏิบัติธรรมทางพระพุทธศาสนานั้น “ศีลวัตร” จะควบคุมพฤติกรรมต่างๆ ให้สะอาดบริสุทธิ์เป็นกรรมสุจริต “สมาธิ” จะยกจิตใจให้บริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย และ “วิปัสสนา” จะพัฒนาจิตใจไปสู่ปัญญาอรอบรู้ สุดท้ายทำให้เป็นผู้มีสติและสัมปชัญญะ รู้ตัวรู้ชั่ว อะไรเป็นทางเจริญ อะไรเป็นทางเสื่อม เพราะมีสามัญสำนึกหรือวิจรรณญาณ ไตรตรองเรื่องราวต่างๆ ที่เกิดขึ้นกับชีวิต ไม่ว่าจะราบรื่นหรือขรุขระ ก็ตาม ก็ให้เข้าใจว่า: “นี่คือชีวิต” ก็แล้วกัน ที่ต้องดำเนินไปตาม “กฎแห่งกรรม” แต่ทำอะไร ถึงจะไม่เป็นผู้ฟุ้งซ่าน ผู้หวั่นไหวไปตามกระแสโลกียวิสัย เพราะจิตเป็นทาสรับใช้กิเลสทั้งหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ความไม่รู้จริงที่กลุ่มรวมในจิตใจ “อวิชชาปรัญญฐาน” อันเป็นเหตุนำมาซึ่ง “โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส” [สังสารทุกข์แห่งภวจักร] ที่เกิดหมุนเวียนไม่สิ้นสุดใน “วัฏจักรแห่งชีวิต” [ชีวิตสันตติ] บนโลกใบนี้ คำว่า “โลก” หมายถึง “ขันธ ๕” คือ กองชีวิต ๕ ประการ ที่มาประสมกันเป็นร่างกายและจิตใจของมนุษย์ ถ้าคนเรามีจิตใจที่ปลอดจาก “โลกแห่งขันธ ๕” [วัฏฏะ ๓: กิเลส-กรรม-วิบาก] จิตใจของคนนั้น ก็หลุดพ้นจาก “กระแสโลกธรรม” ไม่ยึดมั่นในอุปาทานขันธทั้ง ๕ อีกต่อไป ย่อมก้าวไปสู่ “กระแสโลกุตตระ” [วิวัฏฏะ-อมตธาตุ-บรมธรรม-นิพพาน] ซึ่งจะเข้าถึงผลแห่งการเจริญภาวนากรรมฐานนี้ได้ ด้วย “โลกุตตระธรรม: อริยมรรค ๘-อริยผล ๘-นิพพาน ๑” ซึ่งประกอบด้วย “ไตรสิกขา-อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยสัจ ๔” ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” [ทางสายกลางแห่งปัญญา] ฉะนั้น ข้อประพฤติปฏิบัติดังกล่าวนี้ ถือเป็นแนวปฏิบัติเพื่อความหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลาย นั่นคือ “สิ่งทีครอบงำจิตใจของเรา” [อวิชชาปรัญญฐาน ซึ่งกำจัดระงับโดยการเจริญวิสุทธิ ๗] ในการปฏิบัติธรรมนั้น จึงต้องการ “ความบริสุทธิ์แห่งจิตและปัญญา” ประกอบกันอย่างเหมาะสมแก่ธรรม โดยมีพื้นฐานจากความประพฤติอันบริสุทธิ์ปกติที่กลายเป็น “ศีลสัมปทา-สังฆกรรม ๗: ศรัทธา-หิริ-โอตตปปะ-พาหุสัจจะ-วิริยารัมภะ-สติ-ปัญญา” ได้ และนำไปสู่ “สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ” และ “สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ” ตามลำดับ ซึ่งต้องมีธรรมเครื่องสนับสนุนการตรัสรู้และอริยมรรค คือ “โพธิปักกิยธรรม ๓๗” ได้แก่ “สติปัฏฐาน ๔-สัมมัปปธาน ๔-อิทธิบาท ๔-อินทริย ๕-พละ ๕-โพชฌงค์ ๗-มรรคมีองค์ ๘” ฉะนั้น ธรรมทั้งหลายเหล่านี้ จึงเป็นเครื่องมือในการชำระ “สิ่งทีครอบงำจิตใจของเรา” ให้หมดสิ้นไปได้.

บทความที่ ๕๑ ประจำปี ๒๕๕๘ – สิ่งที่ครอบงำจิตใจของเรา

ความนึกคิดในใจของมนุษย์ ที่เรียกว่า “สังกะปะ-Concepts” นั้น คือ “ความรู้ความเข้าใจ-Understanding” ในเหตุการณ์ หรือปรากฏการณ์ อันเป็นประสบการณ์ที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวันที่ผ่านมาตลอดเวลา ฉะนั้น ความเชื่อ ความศรัทธา ค่านิยม ขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วัฒนธรรม ความคิดเห็น จึงเป็นเหตุปัจจัยสำคัญ ที่กำหนดขอบเขตแดนความรู้ ที่แสดงเป็น “มุมมอง-กระบวนทัศน์ที่มีต่อโลก” (Paradigms) หรือ “โลกทัศน์” (Worldview) ที่เรียกว่า “ทัศนคติ-เจตคติ” (Attitudes) จนกลายเป็นตัวเกณฑ์ กำหนดขั้นตอน “กระบวนความคิด” (Conceptualizations) และ “กระบวนการตัดสินใจ” (Mind Decisions) ทำให้เลือกข้อประพฤติปฏิบัติที่หลากหลายออกไปแตกต่างกันในแต่ละบุคคล ที่เรียกว่า “กรรม” (Volitional Actions) หมายถึง การกระทำที่เป็นพฤติกรรมอันประกอบด้วยเจตนา คำว่า “เจตนา-สัญญาเจตนา” คือ ความรู้ ความทรงจำอันเป็นประสบการณ์ที่สั่งสมมาจากอดีตที่ผ่านมา ที่ถูกนำมาประมวลผลในการกระทำที่กำลังจะเกิดขึ้นในปัจจุบัน โดยเป็น “ปฏิขณสัญญา” [สัญญาที่เกิดขึ้นด้วยการกระทบกันระหว่าง “อารมณ์ ๕” กับ “อินทรีย์ ๕”] ได้แก่ รูปสัญญา-สัทสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา และ “นันทตสัญญา” [รัมมสัญญา-มโนวิญญาณ] คำว่า “สัญญา-Perception” หมายถึง ความกำหนดได้หมายรู้-ความหมายรู้ อารมณ์-ความจำได้หมายรู้ ที่อุบัติเกิดขึ้นและเสื่อมสลายไปในกาล ๓ อย่าง ซึ่งประกอบด้วย ๓ ขณะ [อุปาทขณะ-ฐิติขณะ-ภังคขณะ: Growth-Existence-Decline] ได้แก่ (๑) อดีตอิทธา-Past (๒) อนาคตอิทธา-Future และ (๓) ปัจจุบันนัตธา-Present อย่างไรก็ตาม ให้ความเข้าใจให้ถูกต้องกับ คำว่า “ปฏิขณสัญญา” กับ “นันทตสัญญา” (พระสุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิทเทศ เล่ม ๕ ภาค ๑ - หน้าที่ 252 FILE 66) ดังนี้

บทว่า “ปฏิขณสัญญา” หมายถึง สัญญาที่เกิดขึ้นด้วยการกระทบกันของ “วัตถุ” มี “จักขุวัตถุ-โสตวัตถุ-ฆานวัตถุ-ชีวหาวัตถุ-กายวัตถุ” [อินทรีย์ ๕] เป็นต้น กับ “อารมณ์” มี “รูป-เสียง-กลิ่น-รส-กาย” [อารมณ์ ๕] ชื่อ “ปฏิขณสัญญา” คำนี้เป็นชื่อของ “รูปสัญญา-สัทสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา” เหมือนอย่างที่ตรัสว่า: บรรดาสัญญาเหล่านั้น “ปฏิขณสัญญา” เป็นไฉน คือ “รูปสัญญา-สัทสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา” สัญญาเหล่านี้เรียกว่า “ปฏิขณสัญญา” สัญญาเหล่านั้น เป็น “กุศลวิบาก ๕” เป็น “อกุศลวิบาก ๕” จาก “ปฏิขณสัญญา” นั้น

บทว่า “นันทตสัญญา” หมายถึง จากสัญญาที่เป็นไปในอารมณ์ต่างๆ หรือ จากสัญญาที่มีอารมณ์ต่างๆ เหมือนอย่างที่ตรัสว่า: บรรดาสัญญาเหล่านั้น “นันทตสัญญา” เป็นไฉน ความรู้พร้อม กิริยาที่รู้พร้อม-ภาวะแห่งผู้ที่มีความรู้พร้อม กิริยาที่รู้พร้อม-ภาวะแห่งผู้ที่มีความรู้พร้อม ของภิกษุผู้ยังมีได้บรรลุ-ผู้มีความพร้อมเพียงด้วย “มโนธาตุ” [ใจ-มโน-จิต-วิญญาณ-จิตวิญญาณ] หรือผู้มีความพร้อมเพียงด้วย “มโนวิญญาณธาตุ” [มโนวิญญาณ = ความรู้อารมณ์ทางใจ คือ รู้ธรรมารมณ์ด้วยใจ-รู้ความนึกคิด-ธรรมเกิดกับใจเกิดความรู้ขึ้น] เหล่านี้เรียกว่า “นันทต

สัญญา” ท่านกล่าวจำแนกไว้ในคัมภีร์วิภังค์ด้วยประการฉะนี้ สัญญาเหล่านั้นท่านประสงค์เอาไว้
ในที่นี้ สัญญาที่สงเคราะห์ด้วย “มโนธาตุ” และ “มโนวิญญาณธาตุ” ของภิกษุผู้ยังมีได้บรรลุ ย่อม
เป็นไปในอารมณ์ที่มีความต่างกัน คือ มีสภาวะต่างกัน ต่างโดยรูปและเสียงเป็นต้น

เพราะฉะนั้น การเกิดขึ้นและการดับไปของ “อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์” นั้น ย่อมเกี่ยวข้องกับแดน “สัมผัส
๖: จักขุสัมผัส-मानสัมผัส-ชีวหาสัมผัส-กายสัมผัส-มโนสัมผัส” กับ “เวทนา ๖: จักขุสัมผัสสชาเวทนา-
मानสัมผัสสชาเวทนา-ชีวหาสัมผัสสชาเวทนา-กายสัมผัสสชาเวทนา-มโนสัมผัสสชาเวทนา” ซึ่งเกิดขึ้น
ท่ามกลางระหว่าง “อินทรีย์ ๖” [วัตถุ ๖; ตา-หู-จมูก-ลิ้น-กาย-ใจ หรือ จักขุนทรีย์-โสตอินทรีย์-मानินทรีย์-
ชีวหอินทรีย์-กายอินทรีย์-มโนอินทรีย์] กับ “อารมณ์ ๖: รูป-เสียง-กลิ่น-รส-กาย-ธรรมารมณ์ หรือ รูปารมณ์-สัท
การมณ์-คันธารมณ์-รสารมณ์-โผฏฐัพพารมณ์-ธรรมารมณ์” ที่ปฏิสังยุตต์เกี่ยวกับ “เจตนา ๖-สัญญาเจตนา ๖:
รูปสัญญา-สัทสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา-ธัมมสัญญา” [สัญญา
๖: รูปสัญญา-สัทสัญญา-คันธสัญญา-รสสัญญา-โผฏฐัพพสัญญา-ธัมมสัญญา] ธรรมทั้งหลายที่เกิดขึ้นนั้น
คือ ย่อมรู้แจ้งในอารมณ์นั้นๆ ด้วย “วิญญาณ ๖: จักขุวิญญาณ-โสตวิญญาณ-मानวิญญาณ-ชีวหาวิญญาณ-
กายวิญญาณ-มโนวิญญาณ” ประการสำคัญ “อุปาทานขันธ ๕” นั้น ย่อมเกิดขึ้นจาก “เจตนา ๖” ที่เข้าไปปรุง
แต่งอารมณ์นั้นๆ ด้วยการครอบงำของกิเลสตัณหาทั้งหลาย ที่สั่งสมอยู่ในพื้นจิตของตน [สัญญา ๖] เพราะ
ความไม่รู้จริงใน “อริยสัจ ๔-กาล ๓ [ญาณ ๓]-ปฏิจจนุปบาท ๑๒” ไม่สามารถทำ “โยนิโสมนสิการ” ได้
อย่างแยกคายในใจด้วยอุบายวิธีที่ถูกรู้ หมายถึง “การใช้ความคิดถูกวิธี-ความรู้จักคิด-คิดเป็น” นั่นคือ ทำ
ในใจโดยแยกคาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหา
นั้นๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย ที่เรียกว่า “อิทัปปัจจยการ-ปฏิจจนุป
บาท” อันจัดเป็น “ขั้นกำหนดสมุทัยสัจ” ซึ่งเป็นความหมดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความ
ปริสสุทธีขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ คือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ที่
เรียกว่า “กัณฑาวิตरणวิสุทธี” (ข้อ ๔ ในวิสุทธี ๑: กัณฑาวิตरणญาณ) ซึ่งเป็นการเข้าถึง “ธรรมฉฐิติ” (ธัมมฉฐิติ
ญาณ) หมายถึง ความดำรงคงตัวแห่งธรรม ความตั้งอยู่แน่นอนแห่งกฎธรรมดา ข้อนี้ตรงกับ “ธรรมฉฐิติญาณ-
ยถากุตญาณ-สัมมาทัสสนะ” ซึ่งตรงกับญาณในวิปัสสนา ที่เรียกว่า “ปัจจยปริคคญาณ” (ข้อ ๒ ในญาณ
๑๖) หมายถึง ญาณกำหนดจับปัจจัยแห่งนามรูป นั่นคือ เกิดปัญญาเห็นว่า รูปธรรมและนามธรรมทั้งหลายเกิด
จากเหตุปัจจัย และเป็นปัจจัยแก่กัน อาศัยกัน โดยรู้ตามแนว (๑) “ปฏิจจนุปบาท ๑๒” คือ การเกิดขึ้นพร้อม
แห่งธรรมทั้งหลายเพราะอาศัยกัน-ธรรมที่อาศัยกันเกิดขึ้นพร้อม-การที่สิ่งทั้งหลายอาศัยกันๆ จึงเกิดมีขึ้น
(๒) “ปฏิจจนุปปັນนธรรม” [อัทธา ๓-สังเขป ๔-สนธิ ๓-วิภูษะ ๓-อาการ ๒๐-มูล ๒] คือ บรรดาธรรม
ทั้งหลายที่มีเหตุปัจจัยเกิดขึ้นอย่างเดียวกัน รวมทั้ง (๓) “กฎแห่งกรรม” หมายถึง เชื่อว่ากรรมมีอยู่จริง คือ
เชื่อว่าเมื่อทำอะไรโดยมีเจตนา คือ “จงใจทำทั้งรู้ ย่อมเป็นกรรม” นั่นคือ เป็นความดีความชั่วมีขึ้นในตนเป็น
เหตุปัจจัยก่อให้เกิดผลดีผลร้ายสืบเนื่องต่อไป การกระทำไม่ว่าง่เปเต่า และเชื่อว่าผลที่ต้องการจะสำเร็จได้
ด้วยการกระทำ ที่เรียกว่า “กัมมสัทธา” รวมทั้ง เชื่อว่าผลของกรรมมีจริง คือ เชื่อว่ากรรมที่ทำแล้วต้องมีผล

และผลต้องมีเหตุ ผลดีเกิดจากกรรมดี ผลชั่วเกิดจากกรรมชั่ว ที่เรียกว่า “**วิปากสัทธา**” และ (๔) “**กณแห่งกรรมของสัตว์-กัมมัสสกตา**” หมายถึง เชื่อความที่สัตว์มีกรรมเป็นของของตน เชื่อว่าแต่ละคนเป็นเจ้าของ จะต้องรับผิดชอบเสวยวิบากเป็นไปตามกรรมของตน ที่เรียกว่า “**กัมมัสสกตาสัทธา**” (“**กัมมัสสกตาศาสนา**” คือ ความรู้จักว่าทุกคนเป็นเจ้าของแห่งกรรมของตน) ซึ่งในข้อนี้จะตรงกับ “**จตุตถปฏิญาณ-ทิพพจักขุญาณ**” (ข้อ ๒ ในวิชา ๓) หมายถึง ความรู้จติและอุบัติของสัตว์ทั้งหลายอันเป็นไปตามกรรม ปัญญาเห็นการเวียนว่ายตายเกิดของสัตว์ทั้งหลาย ซึ่งทำให้เกิดความเข้าใจอย่างลึกซึ้งซึ่งเกี่ยวกับ “**วิญญู ๓**” ดังนี้

“**วิญญู ๓-ไตรวิญญู**” หมายถึง **องค์ประกอบที่หมุนเวียนต่อเนื่องกันของ “ภวจักร-สังสารจักร”** ได้แก่

- (๑) “**กิเลสวิญญู**” คือ **วงจรกิจ** ประกอบด้วย “**อวิชชา-ตัณหา-และ-อุปาทาน**”
- (๒) “**กรรมวิญญู**” คือ **วงจรรวม** ประกอบด้วย “**สังขาร-และ-กรรมภพ**”
- (๓) “**วิปากวิญญู**” คือ **วงจรวิบาก** ประกอบด้วย “**วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา**” ซึ่งแสดงออกในรูปปรากฏ ที่เรียกว่า “**อุปบัติตภพ-ชาติ-ชรา-มรณะ**” และตามด้วย “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**”

ในบรรดา “**องค์ปัจจัย ๑๒ ประการในปฏิจจนุปบาท**” อันเป็นเหตุปัจจัยแห่ง “**อวิชชา-ตัณหา-อุปาทาน-สังขาร-วิญญาณ-นามรูป-สพายตนะ-ผัสสะ-เวทนา-ภพ-ชาติ-ชรา-มรณะ**” พร้อมด้วยผลวิบากทั้งหลายแห่ง “**โสกะ-ปริเทวะ-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส**” ที่เรียกว่า “**สังสารทุกข์แห่งภวจักร**” ที่กัณฐมูมเกาะกินย่ำยีจิตใจมวลมนุษยทั้งโลกไม่สิ้นสุด จนเกิดความไร้รู้สึกกับ “**อารมณ์แห่งกิเลสทั้งหลาย**” (มูล ๒: อวิชชา-ตัณหา) จนผู้คนผู้ไม่รู้จริงทั้งหลายไม่เข้าใจด้วยเหตุและผล สมดังคำว่า “**อันธพูลุชน-พาลพูลุชน**” คือ ผู้ไม่ได้ศึกษาพระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอย่างถูกต้อง หรือ บุคคลที่เรียกว่า “**อัสสุตวาพูลุชน**” คือ “**ชนผู้ไร้การศึกษาพระธรรม**” หรือจะเรียกว่า “**ชนผู้หลงทิศ**” ก็ไม่ผิด ก็น่าจะได้เช่นกัน นั่นคือ “**บุคคลผู้มีจักษุทิญญู**” อันประกอบด้วยอกุศลธรรมเหล่านี้ (พระอภิธรรมปิฎก ธรรมสังคณี เล่ม ๑ ภาค ๒ - หน้า 20-21 FILE 76)

- (๑) “**ทิญญูวิสุททาภิยะ**” [ความเห็นเป็นข้าศึกต่อสัมมาทิญญู] ความเห็นผิดเมื่อเกิดข่มขัดแย้ง และทวน “**สัมมาทิญญู**” ไป
- (๒) “**ทิญญูวิปผันทิตะ**” [ความผันแปรแห่งทิญญู] เพราะอรรถว่า ผันแปรผิดรูปแห่งทิญญู เพราะบางครั้งก็ถือเอา ความเที่ยง [สัตสสททิญญู] บางคราวก็ถือเอาความขาดสูญ [อจจนททิญญู] เพราะว่าเป็นคนผู้มีความเห็นผิดข่มไม่อาจตั้งอยู่ในสิ่งเดียว คือ บางคราวก็คล้อยตามความเที่ยง บางคราวก็คล้อยตามความขาดสูญ
- (๓) “**ทิญญู**” นั้นแหละ ชื่อว่า “**สัตถุโยชน**” [สังโยชน] ด้วยอรรถว่า เป็นเครื่องผูก เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่า “**ทิญญูสัตถุโยชน**” [ทิญญูสังโยชน]

- (๔) “**คาหะ**” [ความยึดถือ] เพราะอรรถว่า ย่อมยึดอารมณ์ไว้มั่น เหมือนสัตว์ร้ายมีจระเข้ เป็นต้น เอาปากจับคนไว้มั่น ฉะนั้น
- (๕) “**ปติภูฏาหะ**” [ความตั้งมั่น] เพราะตั้งไว้โดยเฉพาะ จริงอยู่ ความตั้งมั่นนี้ ตั้งมั่นแล้วยึดไว้โดยความเป็นไปอย่างมีกำลัง
- (๖) “**อภินิเวสะ**” [ความยึดมั่น] เพราะอรรถว่า ย่อมตั้งมั่น โดยความเป็นของเที่ยง เป็นต้น
- (๗) “**ปรามาสะ**” [ความถือผิด] เพราะอรรถว่า ก้าวล่วงสภาวะธรรมแล้ว ถือเอาโดยประการอื่นด้วย อำนาจแห่งความเที่ยง เป็นต้น
- (๘) “**กุมมัตตะ**” [ทางชั่ว] เพราะอรรถว่า เป็นทางอันบัณฑิตเกลียด เพราะเป็นทางนำความพินาศมาให้ หรือเป็นทางแห่งอบายทั้งหลายที่บัณฑิตเกลียด
- (๙) “**มิจฉาปะละ**” [ทางผิด] เพราะเป็นทางตามความไม่เป็นจริง
- (๑๐) “**มิจฉัตตะ**” [ภาวะที่ผิด] เพราะเป็นสภาพผิดเหมือนกัน

เหมือนอย่างว่า “**ชนผู้หลงทิศ**” แมื่อยึดถือว่า: “**ทางนี้คือทางของบ้าน โนน**” ดังนี้ ก็ไม่ยังบุคคลนั้นให้ถึงบ้านได้ ฉะนั้น “**บุคคลผู้มิจฉาทิฏฐิ**” แมื่อยึดถือว่า: “**ทางนี้เป็นไปสู่สุคติ**” ดังนี้ ก็ไม่สามารถถึงสุคติได้ ฉะนั้น” ดังชื่อว่า “**ทางผิด**” เพราะเป็นทางตามความไม่เป็นจริง ทางนี้ ชื่อว่า “**มิจฉัตตะ**” เพราะมี “**สภาพผิด**” ที่ชื่อว่า “**ติดตะ**” [ลัทธิเป็นดังท่า] เพราะ เป็นที่ๆ พวกคนพาลข้ามไป โดยการหมุนไปมาในที่นั้น “**ติดตะ**” [คือลัทธิ] นั้นด้วย เป็น “**อายตนะ [บ่อเกิด] แห่งความฉิบหาย**” ด้วย เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า “**ติดตายตนะ**” [ลัทธิเป็นบ่อเกิดแห่งความพินาศ] อีกอย่างหนึ่ง ชื่อว่า “**ติดตายตนะ**” เพราะอรรถว่า เป็น “**อายตนะ**” ด้วยความหมายเป็นส่วน “**สัญชาติ**” และด้วยความหมายว่า เป็น “**ที่อาศัย**”

ในการปฏิบัติธรรมนั้น คือ ขั้นตอนการศึกษาถึงความจริง [สังขธรรม] ได้แก่ (๑) **สภาวะที่เป็นทุกข์** = “**ปริยญา**” คือ การกำหนดรู้ เป็นกิจในทุกข์ (๒) **สาเหตุแห่งทุกข์** = “**ปหานะ**” คือ การละ เป็นกิจในสมุทัย (๓) **ภาวะที่ปราศจากทุกข์** = “**สังนิกิริยา**” คือ การทำให้แจ้ง เป็นกิจในนิโรธ และ (๔) **แนวทางดับทุกข์** = “**ภาวนา**” คือ การเจริญ เป็นกิจในมรรค ซึ่งเรียกว่า “**อริยสังข์ ๘**” ได้แก่ “**ทุกข์-สมุทัย-นิโรธ-มรรค**” นั่นเอง สำหรับกระบวนการคิดดังกล่าวนี้ ให้นำมาพิจารณาอยู่เนืองๆ เป็นนิตย์ กับ “**เหตุการณ์**” [Situations] หรือ “**ปรากฏการณ์**” [Phenomena] ที่ประสบพบเห็นในทุกขณะ คือ การพิจารณาความเห็นที่จิตของตนเอง ที่เรียกว่า “**ภาวะจิต-จิตตภาพ**” [สภาวะธรรม-ปรมัตตะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถสังจะ] ชำระให้สะอาดหมดจดจากกิเลสทั้งหลาย คือ ปราศจากนิวรณ์ ซึ่งหมายถึง จิตที่เป็นสมาธิในรูปमान ๔ ชั้น ได้แก่ “**ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน**” โดยหมายเอา “**จตุตถฌานกุศลจิต**” ที่ประกอบด้วยองค์มาน ๒ คือ “**อุเบกขา-เอกัคคตา**” หมายถึง ภาวะจิตที่วางเฉยต่ออารมณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในจิต เพราะมีปัญญารู้เห็นความจริงแห่งธรรม ที่เรียกว่า “**ธรรมฉูติ**” และจิตเป็นจิตที่บริสุทธิ์ คือ “**จิตประภัสสร**” ไร้ “**อุปกิเลส**” มาครอบงำจิต และ

ปราศจาก “นิรวณูปกิเลส” [นิรวณ ๕: กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมัทธะ-อุทธัจจกุกกัจจะ-วิจิกิจฉา] อวิชชา อร์ติ และอกุศลธรรมทั้งหลายด้วย สมานที่บริสุทธิ์ในจุดตถุณานี้ [สัมมาสมาธิ-ฌาน ๔: ปฐมฌาน-ทุติยฌาน-ตติยฌาน-จตุตถฌาน] ย่อมส่งผลให้ “สติ” บริสุทธิ์ คือ “สัมมาสติ” [สติปัฏฐาน ๔: กายานุปัสสนาสติปัฏฐาน-เวทนานุปัสสนาสติปัฏฐาน-จิตตานุปัสสนาสติปัฏฐาน-ธัมมานุปัสสนาสติปัฏฐาน] พร้อมประกอบด้วยความหมั่นเพียรในไม่ทำชั่ว ถึงพร้อมด้วยการทำความดี คือ “สัมมาวายามะ-สัมมัปปธาน ๔: สังวรปธาน-เพียรระวังปิดกั้น ๑ ปหานปธาน-เพียรละกำจัด ๑ ภวานาปธาน-เพียรเจริญ ๑ อหุรัคฆนาปธาน-เพียรรักษา ๑” ซึ่งกระบวนการจิตหรือกระบวนการคิดทั้งหมดนี้ เรียกว่า “อธิจิตตสิกขา” คือ การฝึกอบรบด้วยจิตอันประเสริฐยิ่ง ซึ่งจะเป็นบาทฐานสำคัญในก้าวไปสู่ภูมิแห่งวิปัสสนากัมมัฏฐาน

นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมยังต้องทำความเข้าใจให้แจ่มแจ้งถึง คำว่า “ธรรม” [Dhamma] ในการศึกษาวิจัยธรรมในพระพุทธศาสนา ซึ่งหมายรวมถึง “สภาวะธรรม-ปรมัตถะ-ปรมัตถ์-ปรมัตถ์สัจจะ” [Absolute Truths] อันเป็ความหมายสูงสุดโดยนัยแห่ง “อรรถบัญญัติ” [Terms] ดังนี้

- (๑) **สภาพที่ทรงไว้** [States] - ธรรมคา-ธรรมชาติ-สภาวะธรรม-สัจธรรม-ความจริง
- (๒) **เหตุ** [Conditions] - ต้นเหตุ-ปัจจัย-องค์ประกอบ
- (๓) **สิ่ง** [Things] - ปรากฎการณ์-ธรรมารมณ์-สิ่งที่ใจคิด-ความนึกคิด
- (๔) **คุณธรรม** [Virtues] - ความดี-ความถูกต้อง-ความประพฤติชอบ
- (๕) **วิทยาการ** [Knowledge] - เทคโนโลยี-หลักการ-ทฤษฎี-กฎ-ระเบียบ-แบบแผน-ธรรมเนียม-หน้าที่
- (๖) **ความชอบ** [Righteousness] - ความถูกต้อง-ความยุติธรรม
- (๗) **พระธรรม** [Doctrines] - พระสัทธสาสน์-พระอนุสาสน์-คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงธรรมให้เปิดเผยปรากฏขึ้น

เพราะฉะนั้น “กระบวนการตีความหมาย” [Interpretations] เพื่อสื่อความหมายให้เกิดความเข้าใจอย่างถูกต้อง คือ เป็นกลางจากอารมณ์ใน (๑) ความปรารถนา [สัจเจตนา ๖] หรือว่าเป็น ความต้องการที่สพรคด้วย “กิเลสตัณหา” ทั้งหลาย (๒) ความคิดเห็นที่ผิด [ทิฎฐิ] และ (๓) ความหยิ่งในตนเอง [มานะ] ที่จะทำหน้าที่ในการปรุงแต่งกรรมทั้งหลาย [กรรม ๓: กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม] เนื่องจาก พระธรรมของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น สามารถอธิบายความจริงแห่งชีวิตได้ทุกแง่มุม ไม่ใช่เรื่องจอมปลอมโกหก ไม่เป็ความจริง หรือ ไร้สาระ แต่ประการใด ฉะนั้น “การเกิดปัญญาเห็นธรรมตามเป็จริง” [ดวงตาเห็นธรรมแห่งอัทปปัจจยตา] จึงเป็เรื่องสำคัญยิ่งในการปฏิบัติธรรมหรือการบำเพ็ญเพียรภาวนา มิฉะนั้น ก็ไม่ทราบว่าจะทำไปทำไม ถ้าไม่เข้าใจได้ตามเป็จริง [ยถาภูตธรรม-ธรรมฐิติ-สัมมาทสสนะ] หลักธรรมในพระพุทธศาสนานั้น จึงไม่ใช่เรื่องการชักนำบังคับให้เชื่อโดยไม่ประกอบด้วยเหตุผล ที่สามารถพิสูจน์ได้ด้วย

ตนเอง ขอเพียงให้ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรม “**สังฆธรรม ๓: ธรรมอันดี-ธรรมที่แท้-ธรรมของสัตบุรุษ-หลักหรือแก่นศาสนา**” ดังนี้

- (๑) “**ปริยัตติสังฆธรรม**” คือ สังฆธรรมคือคำสั่งสอนอันจะต้องเล่าเรียน ได้แก่ “**พุทธพจน์-พุทธวจนะ-สัตตสุตตาสัน-อนุสาสนี**”
- (๒) “**ปฏิบัติสังฆธรรม**” คือ สังฆธรรมคือปฏิบัติอันจะต้องปฏิบัติ ได้แก่ “**อัญจกัมมรค-อริยมรรคมีองค์ ๘**” [สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] หรือ “**ไตรสิกขา-สิกขา ๓**” คือ “**ศีล-สมาธิ-ปัญญา**” [อธิศีลสิกขา: สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ เพื่อกำจัดระงับกิเลสอย่างหยาบ “**วิติกมกิเลส: กายทุจริต ๓-วจีทุจริต ๔**” อธิจิตตสิกขา: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ เพื่อกำจัดระงับกิเลสอย่างกลาง “**ปริยัญฐานกิเลส: นีวรณ ๕-อุปกิเลส ๑๖**” อธิปัญญาสิกขา: สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ เพื่อกำจัดระงับกิเลสอย่างละเอียด “**อนุสยกิเลส-กิเลสอนุสย: อนุสย ๗-สังโยชน์ ๑๐-อาสวะ ๔**”]
- (๓) “**ปฏิเวธสังฆธรรม-อริคมสังฆธรรม**” คือ สังฆธรรมคือผลอันจะพึงเข้าถึงหรือบรรลุด้วยการปฏิบัติ ได้แก่ “**โลกุตตรธรรม ๕: มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑**” [อริยมรรค ๔-สามัญผล ๔-นิพพาน ๑]

เพราะฉะนั้น จุดมุ่งหมายสำคัญของการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น คือ “**การกำจัดระงับเพื่อหลุดพ้นจากกิเลสทั้งหลายอันเป็นมูลเหตุแห่งสังสารทุกข์ให้สิ้นไป**” และแน่นอนจริงแท้ ย่อมไม่ใช่การเอากิจธุระใน “**การสร้างโลก-จักรวาล-หรือ-อนุสาวรีย์**” แต่ประการใดทั้งสิ้น เพราะผู้ปฏิบัติธรรมต้องเก็บอารมณ์อันเป็น “**สัญญา: แนวความคิดความเข้าใจสำหรับใช้กำหนดพิจารณาในการเจริญกรรมฐาน**” (ข้อ ๘-ข้อ ๙ ในสัญญา ๑๐) โดยเฉพาะในข้อที่ว่า:

- (๑) “**สพฺพโลเก อนนริตตสญฺญา**” คือ กำหนดหมายความไม่น่าเพลิดเพลินในโลกทั้งปวง
[Contemplation on the non-delightfulness of the whole world]
- (๒) “**สพฺพสงฺขารेषु อนินฺนุสฺสสญฺญา**” คือ กำหนดหมายความไม่น่าปรารถนาในสังขารทั้งปวง
[Contemplation on the non-pleasantness of the whole world]

ฉะนั้น ภาวะที่ไม่มีสติสัมปชัญญะ “อโยนิโสมนสิการ” นั่นคือ ผู้ปฏิบัติธรรมหมดสิ้นแล้วแห่งปัญญาที่จะตามทันกิเลสทั้งหลายที่เข้ามาครอบงำจิตใจ โดยผ่านทางอินทรีย์ทั้ง ๖ [อินทรีย์สังวร-สติสังวร] คมสึลไม่อยู่ กลายเป็นทูลสึล ไม่ได้ “สึลสัมปทา” คือ ความถึงพร้อมด้วยศีลที่ครบถ้วนสมบูรณ์บริบูรณ์ นั่นคือ ถ้าเป็นคฤหัสถ์ ก็รักษากายวาจาให้เรียบร้อยประพฤติอยู่ในคลองธรรม ถ้าเป็นภิกษุก็สำรวมในพระปาฏิโมกข์ มีมารยาทดีงาม เป็นต้น แต่ถ้าไม่มีสติสัมปชัญญะ [สติสัมปชัญญะ: ระลึกได้และรู้ตัวอยู่เสมอ คือ ฝึกคนให้เป็นคนรู้จักยังคิด รู้สึกตัวเสมอว่า สิ่งใดควรทำ และไม่ควรถ้า ระวังมิให้เป็นคนมัวเมาประมาท] เข้าจริงๆ แล้ว “อวิชา” ย่อมกินหวักระบาลผู้ปฏิบัติอย่างแน่นอน นั่นคือ อ่อนช้อมกระทำกรรมใน “โยนิโสมนสิการ” [มนสิการกรรมฐาน] จึงคิดไม่ออก เห็นอะไรก็ไม่เข้าใจที่ถูกต้องในการเจริญกรรมฐาน ผิดไปหมดที่เรียกว่า “อโยนิโสมนสิการ” ดังนี้

“อโยนิโสมนสิการ” คือ การไม่ใช้ความคิดถูกวิธี-ความรู้จักคิด-ความคิดไม่เป็น นั่นคือ ไม่ทำในใจโดยแยบคาย ไม่มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา ไม่รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย [ปฏิจสมุทบาท ๑๒] หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย [วิปัสสนาข้อที่ ๔ = สัจจวิปัสสนา-จิตตวิปัสสนา-ทัญญูวิปัสสนา] หมายถึง (๑) ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย “ในสิ่งที่ไม่เที่ยงว่าเที่ยง” คือ ยังยึดมั่นถือมั่นใน “นิจจัตถัญญา” แทนที่จะเป็น “อนิจจัตถัญญา” ด้วยการทำ “โยนิโสมนสิการ” (๒) ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย “ในสิ่งที่ทุกข์ว่าเป็นสุข” คือ ยังยึดมั่นถือมั่นใน “สุขัตถัญญา” แทนที่จะเป็น “ทุกขัตถัญญา” ด้วยการทำ “โยนิโสมนสิการ” (๓) ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย “ในสิ่งที่ไม่ใช่อัตตาตัวตนว่าเป็นอัตตาตัวตน” คือ ยังยึดมั่นถือมั่นใน “อัตตัตถัญญา” แทนที่จะเป็น “อนัตตัตถัญญา” ด้วยการทำ “โยนิโสมนสิการ” (๔) ความทำไว้ในใจโดยไม่แยบคาย “ในสิ่งที่ไม่งามว่างาม” คือ ยังยึดมั่นถือมั่นใน “สุกัตถัญญา” แทนที่จะเป็น “อสุกัตถัญญา” ด้วยการทำ “โยนิโสมนสิการ” หรืออีกนัยหนึ่ง คือ ความไม่นึก ความไม่นึกเนื่องๆ ความไม่คิด ความไม่พิจารณา ความไม่ทำไว้ในใจแห่งจิต โดยวิปริตผิดไปจากความจริง = ไม่มีสัมปชัญญะ-อวิชา

ด้วยเหตุนี้ อาการทางจิตในกระบวนการคิด ที่เรียกว่า “ไม่มีสัมปชัญญะ-อวิชา-อโยนิโสมนสิการ” นี้ ย่อมสามารถตั้งสมมติฐานได้ว่า: “สงสัยเป็นอย่างมากว่า ท่านคงมีกิเลส อุปกิเลส โยคธรรม ทั้งหลาย ได้ครอบงำนิสัย อุปนิสัย พื้นจิตตสันดานเข้าแล้ว กระมัง” [นรกกินหัว-ภาวะที่ไม่เจริญ ที่อุบาทว์ ที่จัญไร] แต่ก็ยังสามารถอธิบายปรากฏการณ์ทางจิตนี้ได้ด้วยหลักธรรม “ปัญจะ ๓-ปัญจธรรม ๓” ดังนี้

“ปัญหา ๓-ปัญจธรรม ๓” หมายถึง กิเลสเครื่องเน้นซ้ำ กิเลสที่เป็นตัวการทำให้คิดปรุงแต่งยึดถือผิดพลาด ทำให้เขวห่างออกไปจากความเป็นจริงที่ง่าย ๆ เปิดเผย ก่อให้เกิดปัญหาต่างๆ และขัดขวางไม่ให้เข้าถึงความจริงหรือทำให้ไม่อาจแก้ปัญหาอย่างถูกต้องตรงไปตรงมา ในคัมภีร์วิภังค์ เรียก “ปัญหา ๓” นี้เป็น “นันทะ- [ตัณหา] -มานะ-ทิฏฐิ” ได้แก่

(๑) “**ตัณหา**” [Craving] คือ ความทะยานอยาก ความปรารถนาที่จะบำรุงบำเรอปรนเปรอตน ความอยากได้อะไรอยากเอา ได้แก่ (๑) “**กามตัณหา**” คือ ความทะยานอยากในกาม ความอยากได้กามคุณ นั่นคือ สิ่งสนองความต้องการทางประสาททั้ง ๕ (๒) “**ภวตัณหา**” คือ ความทะยานอยากในภพ ความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้ จะเป็นอย่างไรอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป ความใคร่อยากที่ประกอบด้วย “**ภวทิฏฐิ-สัสสตทิฏฐิ**” [ความเห็นเนื่องด้วยภพ ความเห็นว่า อัตตาและโลกจักมีอยู่คงอยู่เที่ยงแท้ตลอดไป] (๓) “**วิภวตัณหา**” คือ ความทะยานอยากในวิภพ ความอยากในความพรากรพัน ไปแห่งตัวตน จากความเป็นอย่างไรอย่างหนึ่งอันไม่ปรารถนาอยากทำลาย อยากให้ดับสูญ ความใคร่อยากที่ประกอบด้วย “**วิภวทิฏฐิ-อุจเฉททิฏฐิ**” [ความเห็นว่าจะขาดสูญ เช่น เห็นว่าคนและสัตว์จุติจากอภินิหารนี้แล้วขาดสูญ]

(๒) “**ทิฏฐิ**” [Dogma] คือ ความคิดเห็น ความเชื่อถือ ถิ่นทิ ทฤษฎี อุดมการณ์ต่างๆ ที่ยึดถือไว้โดยมกมาย หรือโดยอาการเชิดชูว่าอย่างนี้เท่านั้นจริง อย่างอื่นเท็จทั้งนั้น เป็นต้น ทำให้ปิดตัวแคบ ไม่ยอมรับฟังใคร ตัดโอกาสที่จะเจริญปัญญา หรือคิดเตลิดไปข้างเดียว ตลอดจนเป็นเหตุแห่งการเบียดเบียนบีบบังคับผู้อื่นที่ไม่ถืออย่างตน ความยึดคิดในทฤษฎี เป็นต้น ถือความคิดเห็นเป็นความจริง ซึ่งมีส่วนคล้ายคลึงกับ “**สีลัพพตปรามาส**” (ข้อ ๓ ในสังโยชน์ ๑๐) คือ ความถือมั่นศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กัน ไปอย่างงมงายเห็นว่าจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้เพียงด้วยศีลและวัตร หรืออีกนัยหนึ่ง ความยึดถือว่าบุคคลจะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ด้วยศีลและวัตร [คือ ถือว่าเพียงประพฤติศีลและวัตรให้เคร่งครัดก็พอ ที่จะบริสุทธิ์หลุดพ้นได้ ไม่ต้องอาศัยสมาธิและปัญญาก็ตาม ถือศีลและวัตรที่งมงายหรืออย่างงมงายก็ตาม] ความถือศีลพรต โดยสักว่าทำตามๆ กัน ไปอย่างงมงาย หรือโดยนิยมน่ากลัวว่าศักดิ์สิทธิ์ ไม่เข้าใจความหมายและความมุ่งหมายที่แท้จริง ความเชื่อถือศักดิ์สิทธิ์ด้วยเข้าใจว่าจะมีได้ด้วยศีลหรือพรตอย่างนี้ล่วงธรรมดาวิสัย

(๓) “**มานะ**” [Conceit] คือ ความถือตัว ความสำคัญตนว่าเป็นนั่นเป็นนี่ ถือสูงถือต่ำ ยิ่งใหญ่เท่าเทียมหรือค้อยกว่าผู้อื่น ความอยากเด่นอยากยกชูตนให้ยิ่งใหญ่ เช่น ในคำว่า “**ทิฏฐิมานะ**” หมายถึง ถือมั่นอวดดี หรือตั้งถือถือตัว แต่อย่างไรก็ตาม ให้เข้าใจถึง คำว่า “**มานะ**” ได้แก่ (๑) “**มานะ**” [เราเท่ากับเขา] คือ ความถือตัวอยู่ภายใน โดยมีตัวตนที่ต้องคอยให้ความสำคัญ ที่จะพะนอจะบำเรอจะยกจะชูให้ปรากฏหรือให้เด่นขึ้นไว้ อันให้คำนิ่งที่จะแบ่งแยกเราเขา จะเทียบ จะแข่ง จะรู้ดีก็กระทบกระทั้ง (๒) “**อติมานะ**” [เราดีกว่าเขา] คือ ความถือตัวเกินลวง โดยสำคัญตนหยาบรุนแรงขึ้นเป็นความยกตัวเหนือเขา ดูถูกดูหมิ่นเหยียดหยามผู้อื่น (๓) “**โอมานะ**” [เราเลวกว่าเขา] คือ ความถือตัวต่ำด้อย โดยเหยียดตัวลงเป็นความดูถูกดูหมิ่นตนเอง ฉะนั้น “**มานะ-**

อติมานะ-โอมานะ” ทั้งหลายนี้ ย่อมไม่มี ไม่ปรากฏ หาไม่ได้ ในพระอรหันตจีณาสพ
นอกจากนี้ ควรทราบถึง “มานะ ๕” ดังนี้

- (๑) **ดีกว่าเขา** สำคัญตัวว่า ดีกว่าเขา
- (๒) **ดีกว่าเขา** สำคัญตัวว่า เสมอเขา
- (๓) **ดีกว่าเขา** สำคัญตัวว่า เลวกว่าเขา
- (๔) **เสมอเขา** สำคัญตัวว่า **ดีกว่าเขา**
- (๕) **เสมอเขา** สำคัญตัวว่า **เสมอเขา**
- (๖) **เสมอเขา** สำคัญตัวว่า **เลวกว่าเขา**
- (๗) **เลวกว่าเขา** สำคัญตัวว่า ดีกว่าเขา
- (๘) **เลวกว่าเขา** สำคัญตัวว่า เสมอเขา
- (๙) **เลวกว่าเขา** สำคัญตัวว่า เลวกว่าเขา

“มานะ” [Conceit] ชื่ออื่นที่ควรทราบ ดังนี้

- (๑) “**อธิมานะ**” คือ ความสำคัญตนเกินเป็นจริง-ความสำคัญตนผิด เช่น ผู้ประพฤติดีปฏิบัติชอบในระดับหนึ่ง ซึ่งที่แท้ยังเป็นปุถุชน แต่สำคัญตนเป็นพระอรหันต์หรือเป็นพระอริยะ
- (๒) “**อัสมิมานะ**” คือ ความถือตัว โดยมีความยึดมั่นสำคัญหมายใน “ขั้น ๕” แม้อย่างไรอย่างหนึ่งว่าเป็นตน
- (๓) “**มิจจามานะ**” คือ ความถือตัวผิด โดยหยิ่งผยองลำพองตนในความยึดถือหรือความสามารถในทางชั่วร้าย เช่น ภูมิใจว่าพูดเท็จเก่งใครๆ จับไม่ได้ ลำพองว่า: “สามารถใช้วิชาของตนในทางที่คนอื่นรู้ไม่ทัน เพื่อหากิน หรือกลั่นแกล้งรังแกคนอื่นได้”
- (๔) “**อวมานะ**” คือ การถือตัวกตเวทิตา ซึ่งแสดงออกภายนอก โดยอาการลบหลู่ ไม่ให้เกียรติ ทำให้อับอายขายหน้า ไม่แยแส ไร้อาทร เช่น ผู้มีกำลังอำนาจที่ทำการชู้ตะคอก ลูกที่เมินเฉยต่อพ่อแม่ เป็นคู่ตรงข้ามกับคำในฝ่ายดี คือ “**สัมมานะ**” อันได้แก่การนับถือ ยกย่อง ให้เกียรติแก่ผู้มีคุณความดีโดยเหมาะสมอย่างจริงใจ

อย่างไรก็ตาม “มานะ” [Conceit] เป็นกิเลสเด่นนำเนื่องกันและคู่กันกับ “ตัณหา” เป็นแรงขับเคลื่อนให้ปุถุชนทำการต่างๆ ก่อความขัดแย้ง ปัญหาและทุกข์นานา แม้หากรู้จักใช้ จะปลุกเร้าให้เบนมาเพียรพยายามทำความดีได้ ก็แฝงปัญหาและไม่ปลอดภัย จึงต้องมีการศึกษา เริ่มแต่ฝึกวินัยให้มี “ศีล” ที่จะควบคุมพฤติกรรมไว้ ในขอบเขตแห่งความสงบเรียบร้อย ไม่เบียดเบียนกัน แล้วพัฒนาจิตปัญญา ให้เจริญ “**ฉันทะ**” ขึ้นมาเป็นแรงขับเคลื่อนแทนที่ “**ตัณหา**” และ “**มานะ**” เมื่อ

ปฏิบัติเช่นนี้ ถึงจะยังมี “มานะ” อยู่อย่างละเอียดจนเป็นพระอนาคามี ก็จะแทบไม่มีโทษภัย จนกว่าจะพ้นจาก “มานะ” เป็นอิสระสิ้นเชิงเมื่อบรรลุ “อรหัตผล” ซึ่งจะเป็นอย่างนี้ด้วยปัญญาอันบริสุทธิ์ [โลกุตตตัมมาทิฏฐิ] สืบไป

เพื่อให้เข้าใจและรู้เห็นด้วยปัญญาถึงอำนาจแห่งกิเลสให้ดียิ่งขึ้น จึงควรพิจารณาถึง “จิตตอุปกิเลส” ทั้ง ๑๖ ประการ ที่มีอยู่นอกเหนือจาก “กิเลสเครื่องเนิ่นช้า” ที่เรียกว่า “ปัญญาจะ ๓-ปัญญาธรรม ๓” ดังได้บรรยายมาแล้วข้างต้น ดังนี้

“อุปกิเลส ๑๖” หมายถึง โทษเครื่องเศร้าหมอง-สิ่งที่ทำให้จิตใจให้เศร้าหมองขุ่นมัว ซึ่งรับคุณธรรมได้ยาก เรียกอีกอย่างว่า “จิตตอุปกิเลส” ได้แก่

- (๑) “อภิชฌาวิสมโลภะ” คือ คิดเพ่งเล็งอยากได้ โลกไม่สมควร
- (๒) “พยาบาท” คือ คิดร้ายเขา
- (๓) “โกธะ” คือ ความโกรธ
- (๔) “อุปนาหะ” คือ ความผูกโกรธ
- (๕) “มักขะ” คือ ความห่อหุ้มความดีของผู้อื่น
- (๖) “ปลาสะ” คือ ความดีเสมอ
- (๗) “อิสสา” คือ ความริษยา
- (๘) “มัจฺจริยะ” คือ ความตระหนี่
- (๙) “มายา” คือ มารยา
- (๑๐) “สาเลยะ” คือ ความโอ้อวดหลอกเขา
- (๑๑) “ถัมภะ” คือ ความหัวดีอวดกระด้าง
- (๑๒) “สารัมภะ” คือ ความแข่งดีไม่ยอมลดละ
- (๑๓) “มานะ” คือ ความถือตัวทะนงตน
- (๑๔) “อติมานะ” คือ ดูหมิ่นเขา
- (๑๕) “มทะ” คือ ความมัวเมา
- (๑๖) “ปมทะ” คือ ความประมาทละเลยเลินเล่อ

ในการชำระจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลายนั้น ต้องอาศัย “ธรรมสมาธิ ๕” เป็นพื้นฐานเพื่อให้จิตเป็น “เอกัคคตาแห่งสมาธิ” โดยเน้นการเจริญรูปฌานทั้ง ๔ ชั้น ไม่ว่าจะเป็นอย่างใดชั้นหนึ่ง แต่หมายเอาจิตแน่วแน่เป็นอารมณ์เดียวเป็นสมาธิใน “จตุตถฌาน-ฌานที่ ๔” ที่ประกอบด้วยองค์ฌาน ๒ ได้แก่ “อุเบกขา-เอกัคคตา” ที่เรียกว่า “จิตประภัสสร” แต่อย่างไรก็ตาม ขั้นตอนการกำจัด “นิวรณ์ธรรม” ทั้งหลายนั้น เป็นเรื่องสำคัญอีกชั้นหนึ่ง ได้แก่ (๑) กามฉันทะ (๒) พยาบาท (๓) ถีนมิตฺตะ (๔) อุทธัจจกุกกุจจะ (๕) วิจิกิฉา

(๖) อวิชา (๗) อรติ (๘) อกุศลธรรมทั้งปวง ธรรมทั้งหมดนี้เป็น “นิรณ” หรือ เป็นญาณในธรรมที่อันตราย ต่อสมาธิโดยพื้นฐาน เพราะฉะนั้น ต้องหาปัญญาที่จะทำลาย “นิรณูปกิเลส” เหล่านี้ ด้วยญาณในธรรมที่ อุปการะต่อสมาธิ ดังนี้

“ญาณในธรรมที่อันตราย [อัสปายะ] และอุปการะแก่สมาธิ [สมธรรม-ธรรมสงบ-ัสปายะ]”

- (๑) “**เนกขัมมะ**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**กามฉันทะ**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๒) “**อัพยาบาท**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**พยาบาท**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๓) “**อาโลกลัญญา**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**ถิ่นมิทตะ**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๔) “**อวิกเขปะ**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**อุทัจจะ**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๕) “**ธรรมวัตถาน**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**วิจิจฉา**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๖) “**ญาณ**” [ฌาน] เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**อวิชา**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๗) “**ปราโมทย์**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**อรติ**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ
- (๘) “**กุศลธรรมทั้งปวง**” เป็นอุปการะแก่สมาธิ เพราะละ “**อกุศลธรรมทั้งปวง**” อันเป็นอันตรายแก่สมาธิ

ข้อพึงสังเกต คือ คำว่า “ปราโมทย์” หมายถึง “**ความบันเทิงใจ-ความปลื้มใจ**” ที่เกิดจากความมั่นใจในการ ปฏิบัติธรรมว่า: “**ตนเองปฏิบัติมาถูกทางตามหลัก ‘มัชฌิมาปฏิปทา’ ที่ประกอบด้วย ‘ไตรสิกขา’ และ ‘อริยมรรคมีองค์ ๘’ ครบถ้วนบริบูรณ์**” ฉะนั้น ผู้ถึงพร้อมด้วยศีล [ศีลวิสุทธิ-ศีลสัมปทา] ย่อมกลายเป็น บาทฐานสำคัญให้มั่นคงดำรงมั่นใน “**สมถกรรมฐาน-สมถภาวนา**” [สมถพละ-สมถนิมิต-ปัญญาในสมาธิ] ซึ่งถือเป็นขั้นชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสอีกเช่นกัน [จิตตวิสุทธิ] เมื่อบุคคลผู้ปฏิบัติธรรมมาถูกต้อง ทุกขั้นตอนตามคำสอนของพระศาสดาถึงขั้น “**จตุตถฌาน**” แล้ว ย่อมประสพกับ “**คุณชาติแห่งสมถนิมิต: ความดีในสมถะ-อิทธิการในวิปัสสนา**” [วิปัสสนูปกิเลส ๑๐] ต่อไปนี้

- (๑) “**โสภาส**” คือ แสงสว่าง
- (๒) “**ญาณ**” คือ ความหยั่งรู้
- (๓) “**ปีติ**” คือ ความอิ่มใจ
- (๔) “**ปัสสัทธิ**” คือ ความสงบเย็น
- (๕) “**สุข**” คือ ความสุขสบายใจ
- (๖) “**อธิโมกษ์**” คือ ความน้อมใจเชื่อ ศรัทธาแก่กล้า ความปลงใจ
- (๗) “**ปักคาหะ**” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๘) “**อุပ္ภูฐาน**” คือ สติแก่กล้า สติชัด
- (๙) “**อุเบกขา**” คือ ความมีจิตเป็นกลาง
- (๑๐) “**นิกัณติ**” คือ ความพอใจ ตีติใจ

ฉะนั้น “คุณชาติแห่งสมณนิมิต” ทั้งหมดนี้ ย่อมเกิดขึ้นเพราะ “อำนาจที่เกิดจากเอกัคคตาแห่งสมาธิโดยวิเวกในฌาน” [สัมมาสมาธิใน วิเวก ๓: ความสงบ-ความปลื้มอกได้แก่ (๑) “กายวิเวก” คือ ความสงบกาย ได้แก่ อยู่ในที่สงบที่ดี ดำรงอิริยาบถและเที่ยวไปผู้เดียวที่ดี (๒) “จิตตวิเวก” คือ ความสงบใจ ได้แก่ ทำจิตให้สงบ ผ่องใส สงัดจากนิวรณ์ สังโยชน์ และ อนุสัย เป็นต้น หมายเอา จิตแห่งท่าน “ผู้บรรลุมาน” นั่นคือ “จตุตถฌานกุศลจิต” และ “ผู้บรรลุนิยามรรค-อริยมรรค” นั่นคือ “โลกุตตรจิต” (๓) “อุปธิวิเวก” คือ ความสงบอุปธิ ได้แก่ ธรรมเป็นที่สงบระงับสังขารทั้งปวง นั่นคือ ภาวะอันปราศจาก “กิเลสทั้งหลาย” ก็คือ “อุปาทานขันธ ๕” ก็คือ “อภิสังขาร ๓: ธรรมเครื่องเจตนาปรุงแต่งกรรมทั้งหลายให้เกิดขึ้น ได้แก่ บุญ-บาป-อาณนฺญา หรือ ปุญฺญาภิสังขาร-อปุญฺญาภิสังขาร-อาณนฺญาภิสังขาร” ก็คือ ที่เรียกว่า “อุปธิ” หมายเอา “พระนิพพาน” นั่นคือ “อนุปาทิสถนิพพาน” หมายถึง นิพพานไม่มีอุปาทิเหลือ-นิพพานของพระอรหันต์ผู้ระงับการเสวยอารมณ์ทั้งปวงแล้ว ซึ่งเรียกว่า “อนุปาทิสถบุคคล” นั่นคือ พระอเสชยะ] ซึ่งเป็นธรรมทั้งหมดที่สัมปยุตต์ด้วย “ฌาน-สมณะ” นั่นเอง โดยรวมเอา “ธรรมสมาธิ ๕” เข้าไปด้วย ดังนี้

“ธรรมสมาธิ ๕” หมายถึง ธรรมที่ทำให้เกิดความมั่นสนิทในธรรม เกิดความมั่นใจในการปฏิบัติธรรม ถูกต้อง [ธัมมานุวัตรมปฏิบัติ] กำจัดความข้องใจสงสัยเสียได้ เมื่อเกิด “ธรรมสมาธิ” คือ “ความมั่นสนิทในธรรม” ก็จะเกิด “จิตตสมาธิ” คือ “ความตั้งมั่นของจิต” ได้แก่

- (๑) “ปราโมทย์” คือ ความชื่นบานใจ ร่าเริงสดใส
- (๒) “ปีติ” คือ ความอิ่มใจ ความปลื้มใจ
- (๓) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบเย็นกายใจ ความผ่อนคลายร้อนสบาย
- (๔) “สุข” คือ ความรื่นใจไร้ความข้องขัด
- (๕) “สมาธิ” คือ ความสงบอยู่ด้วยมั่นสนิทของจิตใจ ไม่มีสิ่งรบกวนร้าวระคาย

หมายเหตุ: “ธรรม” หรือ คุณสมบัติ ๕ ประการนี้ ตรัสไว้ทั่วไปมากมาย เมื่อทรงแสดงการปฏิบัติธรรมที่ก้าวมาถึงขั้นเกิดความสำเร็จชัดเจน ต่อจากนี้ ผู้ปฏิบัติจะเดินทางไปสู่การบรรลุผลของ “สมณะ” [คือได้สำเร็จฌาน] หรือการบรรลุผลของ “วิปัสสนา” แล้วแต่กรณี ดังนั้น จึงใช้เป็นเครื่องวัดผลการปฏิบัติขั้นตอนในระหว่างได้ดี และเป็น “ธรรม” หรือคุณสมบัตินี้สำคัญของคุณจิตใจที่ทุกคนควรทำให้เกิดมีอยู่เสมอ

ด้วยเหตุนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมต้องประกอบด้วย “สมถผละ” [สมถนิมิต] กับ “วิปัสสนาผละ” [วิปัสสนานิมิต] ที่ประกอบด้วยคุณสมบัติอันเป็นกุศลธรรมที่อุปการะต่อสมาธิและวิปัสสนา แต่อย่างลึ้มว่า “สมถธรรม-ธรรมสงบ” เหล่านี้ ไม่พึงไปยึดมั่นติดมั่นจนเกิดการสำคัญผิดในธรรมเหล่านี้ว่า ตนได้บรรลุ “อริยมรรค-คุณวิเศษ” [อุตตริมนุสสธรรม] แล้ว ดังนี้

- (๑) “เนกขัมมะ” [สมถธรรม] คือ ความปลอดจากความโลก
- (๒) “อัพยาบาท” คือ ความคิดร้าย
- (๓) “อาโลกัญญา” คือ ความกำหนดหมายสว่างด้วยปัญญา
- (๔) “อวิกเขปะ” คือ ความไม่หวั่นไหว
- (๕) “ธรรมวัตถาน” คือ การกำหนดธรรม
- (๖) “ญาณ” คือ ความรู้ที่คมชัด [ฌาน-สงบวิเวก ย่อมละอวิชชาได้ เช่นกัน]
- (๗) “ปราโมทย์” คือ ความชื่นบานใจ-ความร่าเริงสดไส
- (๘) “กุศลธรรมทั้งปวง” คือ ภาวะที่เจริญรุ่งเรือง
- (๙) “ปีติ” คือ ความอึดใจ-ความปลื้มใจ
- (๑๐) “ปัสสัทธิ” คือ ความสงบเย็นกายใจ-ความผ่อนคลายรื่นสบาย
- (๑๑) “สุข” คือ ความสุขจำขึ้นทั่วทั้งตัวที่ประณีตอย่างยิ่ง
- (๑๒) “สมาธิ” คือ ความสงบอยู่ตัวมั่นสนิทของจิตใจ ไม่มีสิ่งรบกวนร่ำระคาย
- (๑๓) “โอภาส” คือ แสงสว่างไปทั่วทั้ง ๔ ทิศ อันโชติช่วงและไพบุลย์
- (๑๔) “อริโมกษ์” คือ ศรัทธาแรงกล้าที่ทำให้ใจผ่องใสอย่างยิ่ง
- (๑๕) “ปัสคากะ” คือ ความเพียรที่พอดี
- (๑๖) “อุปปัญฐาน” คือ สติแก่กล้า-สติชัด
- (๑๗) “อุเบกขา” คือ ความมีจิตเป็นกลาง
- (๑๘) “นิกันติ” คือ ความพอใจ-จิตใจ

เพราะฉะนั้น “สมาธิ-เอกัคคตา” นั้น จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการปฏิบัติธรรมของพระพุทธศาสนา ที่ชำระจิตให้สะอาดบริสุทธิ์จาก “จิตตอุปกิเลส-นิรณ” [กามฉันทะ-พยาบาท-ถีนมิทธะ-อุทธัจจกุกกุกจะ-วิจิกิจฉา-อวิชชา-อโรติ-อกุศลธรรมทั้งปวง = นิรณ] ซึ่งทำให้เกิดสมาธิที่บริสุทธิ์ “สัมมาสมาธิ-รูปฌาน ๔” และสติที่บริสุทธิ์ “สัมมาสติ-สติปัญฐาน ๔” และ เกิดปัญญารอบรู้ ความรู้ตัว ความรู้ตัวทั่วพร้อม ความรู้ชัด ความรู้ทั่วชัด ความตระหนัก [สัมปชัญญะ ๔: สาทถกสัมปชัญญะ-สัพพายสัมปชัญญะ-โคจรสัมปชัญญะ-อัสสัมโพทสัมปชัญญะ] ที่เป็น “ปัญญาในสมาธิ-ญาณทัสสนะ” กับ “ปัญญาในวิปัสสนา-ญาณ” โดยปฏิสังขตด้วยความเที่ยงตรงเป็นกลางต่ออารมณ์แห่งกรรมฐานต่างๆ ที่เกิดดับคู่กับ “สภาวะธรรม” นั้นๆ ที่เรียกว่า “อุเบกขา” คือ การวางเฉยต่ออารมณ์เพราะเกิด “สติสัมปชัญญะ” ที่ถึงพร้อมด้วย “ไตรสิกขาแห่งวิสุทธิ ๗” ซึ่งทำให้เกิด

ปัญญาเห็นธรรมด้วยญาณตามเป็นจริง [ยถาภูตญาณทัสสนะ] จึงพิจารณาเห็นนามรูปโดยไตรลักษณ์ [สัมม
สนญาณ] ที่สัมปยุตต์ด้วย “**วิปัสสนาญาณ ๘**” ได้แก่ (๑) **ความเกิดและความดับ** (๒) **ความสลาย** (๓) **ความนำ
กลัว** (๔) **ความมีโทษ** (๕) **ความหน่าย** (๖) **ความใคร่จะพ้นไปเสีย** (๗) **ความพิจารณาหาทาง** (๘) **ความเป็น
กลางต่อสังขาร** และ (๙) **ความอนุโลมแก่การหยั่งรู้อริยสัจ** ฉะนั้น ในอารมณ์แห่งกรรมฐานนั้นๆ จึงเกิด
ปัญญาเห็นธรรม ด้วยการทำความใน “**โยนิโสมนสิการ**” ดังนี้

“**โยนิโสมนสิการ**” คือ “**การใช้ความคิดถูกวิธี-ความรู้จักคิด-ความคิดเป็น**” นั่นคือ ทำในใจโดยแยบ
คาย มองสิ่งทั้งหลายด้วยความคิดพิจารณา รู้จักสืบสาวหาเหตุผล แยกแยะสิ่งนั้นๆ หรือปัญหานั้นๆ
ออก ให้เห็นตามสภาวะและตามความสัมพันธ์แห่งเหตุปัจจัย หรืออีกนัยหนึ่ง คือ **ความทำให้ไว้ในใจโดย
แยบคาย** นั่นคือ มนสิการในอุบาย มนสิการถูกทาง มนสิการโดยอุบาย มนสิการโดยคลองธรรม ได้แก่

- (๑) มนสิการโดยนัยแห่ง “**อนิจจลักษณะ**” ว่าใน “**สิ่งที่ไม่เที่ยง ว่าไม่เที่ยง**” นั่นคือ “**อนิจจสัญญา**”
- (๒) มนสิการโดยนัยแห่ง “**ทุกขลักษณะ**” ว่าใน “**สิ่งที่เป็นทุกข์ ว่า เป็นทุกข์**” นั่นคือ “**ทุกข
สัญญา**” (๓) มนสิการโดยนัยแห่ง “**อนัตตลักษณะ**” ว่าใน “**สิ่งที่ไม่ใช่อัตตา ว่า เป็น
อนัตตา**” นั่นคือ “**อนัตตสัญญา**”
- (๔) มนสิการโดยนัยแห่ง “**อสุภสัญญา**” ว่าใน “**สิ่งที่ไม่งาม ว่าไม่งาม**” นั่นคือ “**อสุภสัญญา**”

หรือ การพิจารณา การตามพิจารณา การรำพึง การใคร่ครวญ การใส่ใจ อนุโลมในของไม่เที่ยง เป็น
ทุกข์ เป็นอนัตตา = **มีสัมปชัญญะ-ปัญญา** สำหรับผลานิสงส์แห่งการประพฤติปฏิบัตินี้ ย่อมเกิด “**จิน
ตามยปัญญา-จินตามยญาณ**” จนรวมถึง “**ภาวนามยปัญญา**” ได้

ด้วยเหตุนี้ “**สมาธิแห่งอริจิตตสิกขา**” [สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ] นั้น จึงเป็นฝึกฝนให้เกิดความ
ชำนาญหรือความเชี่ยวชาญใน “**ฌานสมาธิ-จิตตสมาธิ**” นั้น เป็นพลังอำนาจแห่งจิตที่เป็นสมาธิ ที่สามารถ
ทำลายระงับความไม่รู้แจ้งใน “**อริยสัจ ๔**” [อริยสัจ ๔] และ ความไม่รู้ใน “**อิทัปปัจจยตา**” [อริยสัจ ๘] ดังนี้

- (๑) “**ทุกเข อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในทุกข์**
- (๒) “**ทุกขสมุทเท อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในทุกขสมุทัย**
- (๓) “**ทุกขนิโรธ อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในทุกขนิโรธ**
- (๔) “**ทุกขนิโรธคามินียา ปฏิปทาย อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในทุกขนิโรธคามินีปฏิปทา**
- (๕) “**ปุพฺพนฺเต อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในส่วนอดีต**
- (๖) “**อปฺรนฺเต อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในส่วนอนาคต**
- (๗) “**ปุพฺพนฺตาปฺรนฺเต อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ทั้งส่วนอดีตทั้งส่วนอนาคต**
- (๘) “**อิทัปปัจจยตาปฏิจฺจนฺตปฺนฺเนสุ ชมฺเมสุ อญญาณั**” คือ **ไม่รู้ในธรรมทั้งหลาย ที่อาศัยกันจึงเกิด
มีขึ้น ตามหลักอิทัปปัจจยตา**

แต่อย่างไรก็ตาม ให้ผู้ปฏิบัติธรรม พิจารณาลักษณะองค์ประกอบอันเป็นคุณลักษณะเฉพาะของวิชาอีกมุมหนึ่ง ดังนี้

“วิชามีลักษณะ ๒๕ ประการ” [องค์แห่งวิชา] ได้แก่

- (๑) “อัญญาณ” คือ ความไม่หยิ่งรู้ด้วยญาณ [ญาณ-ปรีชาหยิ่งรู้]
- (๒) “อทัสสนะ” คือ ความไม่เห็นด้วยญาณทัสสนะ [ทัสสนะ-ความเห็น]
- (๓) “อนภิสมัย” คือ ความไม่ตรัสรู้ [ภิสมัย-ความตรัสรู้]
- (๔) “อนนุโพชะ” คือ ความไม่ตรัสรู้ตาม [อนุโพชะ-ความตรัสรู้ตาม]
- (๕) “อสัมโพชะ” คือ ความไม่ตรัสรู้พร้อม [สัมโพชะ-ความตรัสรู้พร้อม]
- (๖) “อปปฎิวระ” คือ การไม่แทงตลอด [ปฎิวระ-การแทงตลอด]
- (๗) “อสังคาหณา” คือ ความไม่ถือเอาให้ถูกต้อง [สังคาหณา-ความถือเอาถูกต้อง]
- (๘) “อปริโยคาหณา” คือ ความไม่หยิ่งโดยรอบคอบ [ปริโยคาหณา-ความหยิ่งโดยรอบคอบ]
- (๙) “อสมเปกขนา” คือ ความไม่พินิจ [สมเปกขนา-ความพินิจ]
- (๑๐) “อปัจจเวกขณา” คือ ความไม่พิจารณา [ปัจจเวกขณา-ความพิจารณาทบทวน]
- (๑๑) “อปปัจจัจจกรรม” คือ ความไม่รู้ในกรรมของตน [กัมมผลสัทธา-กฎแห่งกรรม]
- (๑๒) “ทุมมิชณะ” คือ ความทรมานปัญญา [สัมมาทิฏฐิ-ความเห็นชอบ อธิปัญญา-ปัญญาอันยิ่ง]
- (๑๓) “พาลยะ” คือ ความโง่เขลา [วิสารทะ-ฉลาดชำนาญ ปฏิภาณ-ความคิดทันการ]
- (๑๔) “อสัมปชัญญะ” คือ ความไม่รู้ทั่วพร้อม [สัมปชัญญะ-ความรู้ทั่วพร้อม]
- (๑๕) “โมหะ” คือ ความหลง [ปัญญา-ความรอบรู้-ความรู้ชัด]
- (๑๖) “ปโมหะ” คือ ความลุ่มหลง [อวิกขปะ-ความไม่ฟุ้งซ่าน เอกัคคตา-จิตตสมาธิ]
- (๑๗) “สัมโมหะ” คือ ความหลงไหล [อสัมโมหสัมปชัญญะ-รู้ชัดว่าไม่หลง]
- (๑๘) “อวิชา” คือ รู้สิ่งที่ไม่ควรรู้ [วิชา-ความรู้แจ้ง อภิญญา-ความรู้ยิ่งยวด]
- (๑๙) “อวิโชมะ” คือ โอะมะคือวิชาให้จมลงในวิญญะ [วิญญะ-ความพ้นจากวิญญะ = วิวิญญะ]
- (๒๐) “อวิชาโยคะ” คือ โยคะคือวิชาให้ประกอบไว้ในวิญญะ [วิราคะ-ความไม่คิดฝันเป็นอิสระ]
- (๒๑) “อวิชานุสัย” คือ อนุสัยคือวิชาด้วยอำนาจการละยังไม่ได้ [นิโรธ-ความดับกิเลสและทุกข์]
- (๒๒) “อวิชาปริยฎฐาน” คือ การกลุ่มรมจิตคืออวิชา [อุปสมะ-ความสงบ สมตะ-การสงบระงับจิต]
- (๒๓) “อวิชาลังคิ” คือ กลอนเหล็กหรือลิ่มคืออวิชา [วิสังโยค-ความหมดเครื่องผูกมัด]
- (๒๔) “โทสะ” คือ ความคิดประทุษร้าย [อพยาบาท-ความไม่ขัดเคืองมีเมตตา]
- (๒๕) “โลภะ” คือ ความอยากได้ [อปจยะ-ความไม่พอกพูนกิเลส]

๔. หิมวันตสูตร

ว่าด้วย ธรรมที่ทำลายอวิชชาได้

(พระสุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปัญจก-นัคกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 585-586 FILE 36)

[๒๕๕] คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วย “ธรรม ๖ ประการ” พึงทำลายขุนเขาหิมวันต์ได้ จะป่วยกล่าวไปไปถึงอวิชชาอันลามก “ธรรม ๖ ประการ” เป็นไฉน คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในธรรมวินัยนี้

- (๑) เป็นผู้ฉลาดในการเข้าสมาธิ
- (๒) เป็นผู้ฉลาดในการตั้งอยู่แห่งสมาธิ
- (๓) เป็นผู้ฉลาดในการออกแห่งสมาธิ
- (๔) เป็นผู้ฉลาดในความพร้อมมูลแห่งสมาธิ
- (๕) เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์แห่งสมาธิ
- (๖) เป็นผู้ฉลาดในอธิการแห่งสมาธิ

คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุประกอบด้วยธรรม ๖ ประการนี้แล พึงทำลายขุนเขาหิมวันต์ได้ จะป่วยกล่าวไปไปถึงอวิชชาอันลามกแล้ว

จบหิมวันตสูตรที่ ๔ -----

อรรถกถาหิมวันตสูตร

(พระสูตรต้นตอปัญหา อังคุตตรนิกาย ปัญจก-ฉักกนิบาต เล่ม ๓ - หน้าที่ 586-587 FILE 36)

พึงทราบวินิจฉัยในหิมวันตสูตรที่ ๔ ดังต่อไปนี้:-

บทว่า “ปทาเลยุย” แปลว่า “พึงทำลาย” บทว่า “จวาย” ได้แก่ “คำทราวม”

- (๑) บทว่า “สมาธิสฺส สมาสตฺติกฺสโล โหติ” ความว่า “**ภิกษุยอมเป็นผู้ฉลาด คือ เลียบแหลม**” ได้แก่ มีปริชาสามารถ เพื่อเข้าสมาธิ โดยกำหนดเอาอาหารเป็นที่สบาย และฤดูเป็นที่สบาย
- (๒) บทว่า “สมาธิสฺส จิตฺตฺสโล” ความว่า “**เป็นผู้ฉลาดในการหยุดสมาธิไว้ได้**” อธิบายว่า สามารถจะยับยั้งไว้ได้
- (๓) บทว่า “สมาธิสฺส วุฏฺฐานฺตฺสโล” ความว่า “**เป็นผู้ฉลาดในการออกสมาธิ**” อธิบายว่า สามารถที่จะออกได้ตามกำหนด
- (๔) บทว่า “สมาธิสฺส กฺลฺลิตฺตฺสโล” ความว่า “**เป็นผู้ฉลาดในความที่สมาธิควรแก่กาล**” อธิบายว่า สามารถเพื่อจะทำให้สมควร เพื่อให้สมาธิจิตระาเรียง
- (๕) บทว่า “สมาธิสฺส โคจรฺกฺสโล” ความว่า “**ภิกษุเมื่อเว้นอสังขยา**” คือ ธรรมที่ไม่ได้เป็นอุปการะแก่สมาธิ “**สังเสทสังขยา**” คือ ธรรมที่เป็นอุปการะ [แก่สมาธิ] ก็ดี รู้ชื่อว่า สมาธินี้มีนิमितเป็นอารมณ์ สมาธินี้มีลักษณะเป็นอารมณ์ก็ดี ชื่อว่า “**เป็นผู้ฉลาดในอารมณ์ของสมาธิ**”
- (๖) บทว่า “สมาธิสฺส อภินิหารฺกฺสโล” ความว่า “**ภิกษุเมื่อสามารถเพื่อจะนำสมาธิมีปฐมฌานเป็นต้นให้ก้าวหน้าไป เพื่อประโยชน์แก่การเข้าสมาบัติสูงๆ ขึ้นไป**” ชื่อว่า “**เป็นผู้ฉลาดในความก้าวหน้าของสมาธิ**” คือ เธอออกจากปฐมฌานแล้ว เข้าทุติยฌาน ออกจากทุติยฌานแล้ว เข้าตติยฌาน ออกจากตติยฌานแล้ว เข้าจตุตถฌาน ฉะนั้นแล

จบอรรถกถาหิมวันตสูตรที่ ๔ -----

นอกจากนี้ ให้พิจารณาประกอบกับเรื่อง “วสี ๕” ซึ่งเกี่ยวข้องโดยตรงกับการเจริญสมถภาวนา ดังนี้

“วสี ๕” หมายถึง ความชำนาญคล่องแคล่ว ได้แก่

- (๑) “**อวสังขยวสี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการนึก ตรวจองค์ฌานที่ตนได้ออกมาแล้ว
- (๒) “**สมาปสังขยวสี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่เข้าฌานได้รวดเร็วทันที
- (๓) “**อธิฐานวสี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการที่จะรักษาไว้มิให้ฌานจิตต์นั้นตกกว้างค์
- (๔) “**วุฏฐานวสี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการจะออกจากฌานเมื่อใดก็ได้ตามต้องการ
- (๕) “**ปัจจเวกขณวสี**” คือ ความชำนาญคล่องแคล่วในการพิจารณาทบทวนองค์ฌาน

ประการสุดท้ายนี้ วัตถุประสงค์ของการนั่งสมาธินั้น ก็เพื่อทำจิตใจให้สะอาดบริสุทธิ์จากกิเลสทั้งหลาย ที่
 กลุ่มรุมครอบงำจิตใจให้เศร้าหมอง ไม่สามารถเข้าถึงความดีหรือคุณธรรมได้ มีแต่ความทุกข์ตรมขุ่นมัว อยู่
 ในภาวะที่เสื่อม ไม่พบกับภาวะที่เจริญ รู้จักการใช้เหตุผลและปัญญาอย่างถูกต้องในการดำเนินชีวิต ไม่ใช่ใช้
 เวลาทั้งหมดในการทำมาหากิน ในการพอกพูนทรัพย์สินและชื่อเสียง จนเกิดความคิดที่ว่า: “เห็นคน-ไม่ใช่
 คน” มีแต่ความนึกคิดที่อุบาทว์จัญไร ที่ผิดมนุษย์ทั่วไปที่เจริญแล้วที่พวกเขาคิดกัน สิ่งที่ผิดพลาดอย่าง
 ร้ายแรง คือ ไม่สามารถนำพาชีวิตดำเนินตามครรลองคลองธรรมได้ นั่นคือ ส่วนใหญ่มัก **“ใช้ชีวิตเหมือน
 สัตว์เดรัจฉานแย่งกันกินหรือแย่งกันหาผลประโยชน์”** [ละโมภ-ไม่ควรร-คิดประทุษร้าย-เบียดเบียนผู้อื่น]
 เนื่องจาก **“อภุศลมูล ๓: โลกะ-โทสะ-โมหะ”** ๑ **“อภุศลวิตก ๓: กามวิตก-พยาบาทวิตก-วิหิงสาวิตก”** ๑ **“มูล
 ๒: อวิชชา-ตัณหา”** ๑ **“ปปัญจะ ๓: ตัณหา-ทิฏฐิ-มานะ”** ๑ **“อภุศลกรรมบถ ๑๐: กายทุจริต ๓-วจีทุจริต ๔-
 มโนทุจริต ๓”** ๑ แต่ที่สำคัญที่สุด จิตใจที่ถูกกลุ่มรุมด้วย **“นิรวณูปกิเลส-จิตตอูปกิเลส”** [นิรวณ ๕-อูปกิเลส
 ๑๖] อันเป็นเหตุทำให้ **“ไม่มีสติสัมปชัญญะ”** คือ ไม่ใช่เหตุผลประกอบการนึกคิดในใจ หรือการขาดสามัญ
 สำนึกอย่างรุนแรง มีแต่ **“กิเลศอภุศลธรรมทั้งหลาย”** เป็นจิตตัวผลักดัน ให้คิดชั่ว ทำชั่ว แบบไม่หั้งคิดได้ว่า
 เป็นการทำความเดือดร้อน **“วิปถีสาร”** ให้เกิดขึ้นแก่ตนและสังคม ฉะนั้น แก่นสารที่เป็นสาระสำคัญในการ
 ปฏิบัติธรรมตามหลักพระพุทธศาสนานั้น มีคุณใหญ่ ๓ ประการ **[พุทธโอวาท-คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า]**
 ดังสัมมาปฏิบัติต่อไปนี้

- (๑) **“สหุพปาสุส อกรรม”** ความว่า **“ไม่ทำความชั่วทั้งปวง”** ด้วยคุณชาติแห่งผู้รู้ ที่ถึงพร้อมด้วย **“อิ
 ปัญญาสิกขา-ปัญญาอันประเสริฐยิ่ง: สัมมาทิฏฐิ-สัมมาสังกัปปะ”** [ทัตสนจริยา-การเห็นตาม
 เป็นจริง ๑ อภิโรปนจริยา-การตรีกอกรรมแห่งจิต ๑] โดยมีจุดประสงค์เพื่อกำจัดระงับกิเลส
 อย่างหยาบ **“วิตกกมกิเลส”** เช่น กายทุจริต ๓ วจีทุจริต ๔
- (๒) **“กุสลดสูปสมุพทา”** ความว่า **“ทำความดีให้เพียบพร้อม”** ด้วยคุณชาติแห่งผู้ดี ที่ถึงพร้อมด้วย
“อิสิลสิกขา-ศีลอันประเสริฐยิ่ง: สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาอาชีวะ” [ปริคคหจริยา-
 การกำหนดสำรวม ๑ สมุฏฐานจริยา-สิ่งที่ทำขึ้นด้วยสำรวม ๑ โวทานจริยา-ความผ่องแผ้ว
 บริสุทธิ์ ๑] โดยมีจุดประสงค์เพื่อกำจัดระงับกิเลสอย่างกลาง **“ปรัญญฐานกิเลส”** เช่น อูปกิเลส
 ๑๖ นิรวณ ๕
- (๓) **“สจิตตปริโยทปน”** ความว่า **“ทำใจของตนให้สะอาดบริสุทธิ์”** ด้วยคุณชาติแห่งผู้เบิกบาน ที่ถึง
 พร้อมด้วย **“อิจิตตสิกขา-จิตอันประเสริฐยิ่ง: สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ”** [ปักคห
 จริยา-ความเพียรที่พอดี ๑ อูပ္ภูฐานจริยา-สติคมชัด ๑ อวิกเขปจริยา-ความไม่ฟุ้งซ่าน ๑] โดยมี
 จุดประสงค์เพื่อกำจัดระงับกิเลสอย่างละเอียด **“อนุสยกิเลส”** เช่น สังโยชน์ ๑๐ อนุสัย ๑ โยคะ
 ๔ อาสวะ ๔

เพราะฉะนั้น การคำนึงตรีอยู่กับ “พุทธโอวาท ๓” ดังกล่าวนี ให้เป็นสติเตือนใจ [อนุสติ] อยู่เนืองๆ เป็น
นิคั จึงเป็นปัจจัยสำคัญในการดำเนินชีวิตที่สะอาดบริสุทธิ์ [ธัมมานุธรรมปฏิบัติ] ให้เป็นไปตามหลัก
แนวคิดแห่งพระพุทธศาสนาอย่างแท้จริง ที่เรียกว่า “**มัชฌิมาปฏิปทา**” คือ “**เส้นทางสายกลางแห่งปัญญา**”
ได้แก่ (๑) “**เริ่มด้วยปัญญาแห่งอธิปัญญาสิกขา**” (๒) “**ดำเนินด้วยปัญญาแห่งอธิศีลสิกขา**” และ (๓) “**นำไปสู่
ปัญญาด้วยอธิจิตตสิกขา**” ตามลำดับ จนเกิด “**ปัญญาเห็นธรรม**” [ธรรมรู้ติ-ธัมมัญญูติญาณ-อิทัปปัจจยตา]
ทั้งหลายตามเป็นจริงที่ประเสริฐยิ่งเช่นกัน ที่เรียกว่า “**อริยสัจ ๔**” คือ คุณธรรมอันบริสุทธิ์ยิ่งที่ทำให้บุคคล
กลายเป็นอริยบุคคลได้ ได้แก่ “**พระโสดาบัน-พระสกทาคามี-พระอนาคามี-พระอรหันต์**” ซึ่งเป็นจริงตาม
คำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทุกประการ และ “**พระสัทธรรม**” นี้ ย่อมเป็นจริงแท้แน่นอน ไม่เป็น
อื่น โดยวิปริต แนวทางประพฤติปฏิบัติตามหลักพระพุทธศาสนานั้น ไม่ได้ปฏิเสธการหาเลี้ยงชีพในทางโลก
ที่มีคุณธรรม ถึงแม้ว่า “**พระสัทธรรมจะชี้ทางให้ออกจากสังขารนิमितแห่งโลกียวิสัย**” ก็ตาม แต่ก็เน้นให้
ประพฤติปฏิบัติเลี้ยงชีพด้วยความสุจริตแห่ง “**อธิศีล-ศีลสัมปทา**” ไม่ได้เน้นให้หากินอย่างสัตว์เดรัจฉาน
ทั่วไปบนผิวพื้นโลกนี้ “**อย่าทำตัวเป็นสัตว์เดรัจฉาน**” [อวิชา-ตัณหา = “**ไม่รู้จักบุญ-ไม่รู้จักคุณ**” นั่นคือ
“**ตัวกู-ของกู แห่งมานะ**” ให้พิจารณาทบทวนเรื่อง “**มานะ**” อีกรอบ] เพียงแค่นั้น นั่นเอง ทั้งหมดที่บรรยาย
มานี้ เป็นความจริงทุประการ ด้วยประการฉะนี้.

